

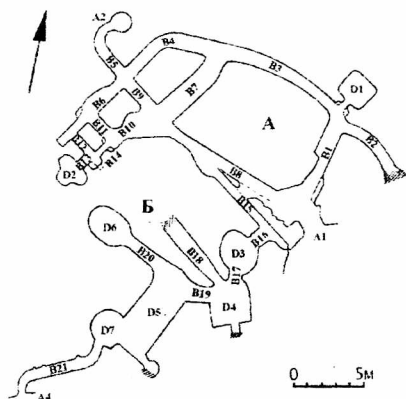

Рис. 3

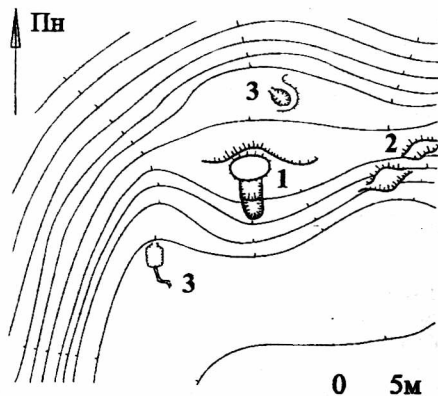

Рис. 4

- 1 - точильний рів
2 - тераски
3 - залишки бліндажів

1. Мариновський Ю. Ю. Черкаська минувшина. Православні монастирі на терені Черкаської області до 1917 року. – Черкаси, 1997.
2. Киевские епархиальные ведомости — К., 1861 — №18; Историческое известие о начале и судьбе Виноградского-Ирдынского монастыря с приложением его документов.
3. Ластовський В. В., Сиволап Л. Г., Печерний комплекс Виноградського монастиря на Черкащині. // Матеріали IV Міжнародної археологічної конференції студентів і молодих вчених. – К., 1996.
4. Бобринсий А. А. О раскопках курганов близ местечка Смела Черкаского уезда Киевской губернии и о некоторых других найденных там древностях // Древности: Тр. Императорского Московского Археологического общества. – М., 1885. – Т. X.
5. Спелестологический ежегодник РОСИ 1999, М., 1999, // Парфенов А.А. О результатах экспедиции в окрестности деревни Толпино Старицкого района (апрель-май 1998 года)

М.А.Макуха, М.П.Сиволап, О.О.Шандор

ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНЕ ПОСЕЛЕННЯ ЛЕСЬКИ-МИС: КАХЛІ З ГЕОМЕТРИЧНИМ ОРНАМЕНТОМ

Археологічні пам'ятки козацької доби в останнє десятиріччя досить інтенсивно досліджуються археологами. Проте ці пам'ятки все ще залишаються недостатньо вивченими, зокрема, через слабку їх розвіданість, незначний ступінь введення до наукового обігу і, передусім, через значну пошкодженість, а то й повне руйнування. Але й поруйновані комплекси цього періоду можуть дати багато знахідок та інформації, а тому викликають велике зацікавлення науковців. В Україні сформувалося вже декілька центрів вивчення пізньосередньовічних пам'яток: Київський, Полтавський, Чигиринсько-Суботівський, Луганський, Криворізький та деякі інші (5). На жаль, в роботах черкаських археологів ця

тематика досі була майже відсутня. Дана замітка має бути початком аналізу численних і різноманітних знахідок з однієї з маловідомих пізньосередньовічних пам'яток Черкаського Подніпров'я, найбільша колекція матеріалів з якої зберігається в фондах Черкаського археологічного музею Черкаського національного університету ім.Б.Хмельницького.

Поселення Леськи-Мис розташоване за 4,5 км на північ від північної окраїни с.Леськи Черкаського р-ну, в ур.Глеї на мису берега Кременчуцького водосховища і частково розмите його водами. Знаходиться пам'ятка на обширному, але невисокому піщаному підвищенні заплави правого берега Дніпра, колись оточеному зусібіч його колишніми протоками та болотами. Нині це острів Леськівські Кучугури, північний з 4-х островів, відомих як Кучугури, на який можна потрапити в період зниження рівня води.

Пам'ятку виявив та вперше обстежив ст. лаборант Черкаської Лісостепової археологічної експедиції (ЧЛАЕ) Деткін А.В. у 1991р., у 1993р. там проводила розвідки Сиволап Л.Г. (Черкаський обласний краєзнавчий музей), регулярно з 1998р. проводить спостереження і збір підйомного матеріалу Сиволап М.П. (Черкаський археологічний музей ЧНУ), а взимку 2000р. здійснили розвідку Гугля В.І. (Чигиринський національний історико-культурний заповідник) та Ляшко Ю.Ю. (Кам'янський краєзнавчий музей). Таким чином колекції з поселення зберігаються у фондах трьох музеїв та в деяких приватних збірках; велику шкоду цілісності археологічного комплексу пам'ятки наносять колекціонери антикваріату, котрі збирають, переважно, монети та речі з кольорових металів.

Загальна площа поширення знахідок складає близько 100х500м. Це витягнута вздовж берега смуга розмиву, затоплена протягом більшої частини року. Решта культурного шару ще не розмита і накрита піщаними дюнами заввишки 1-3м. У розмиві на тлі біло-жовтого піску та виходить шару світло-рудого глею (звідки назва урочища) помітні темні плями заглиблених об'єктів, заповнені чорним ґрунтом з великою кількістю матеріальних знахідок, котрі, також, були розсіяні і між цими плямами. По всій обстеженій ділянці трапляються найрізноманітніші знахідки: 1) фрагменти кераміки, 2) скляного посуду і круглих шибок непрозорого гутного скла, скляного шлаку, 3) уламки залізних знарядь праці, зброї, ужиткових речей, інших деталей і залізних шлаків, 4) вироби з каменю і 5) кістки, 6) прикраси і хрестики з кольорових металів, 7) монети Польщі, Швеції, Росії, Криму XVII ст. (1), 8) кістки розрізнених людських скелетів та ін.

Найбільш цікавим і масовим виявився комплекс матеріалів пізнього середньовіччя. Крім цих пам'яток на поселенні виявлені нечисленні знахідки більш ранніх періодів, а саме – крем'яний наконечник стріли, крем'яний нуклеус (4), фрагменти ліпної кераміки епохи бронзи та ранньослов'янського часу (III ст. н.е.).

Найбагатшою і найрізноманітнішою є колекція керамічних виробів: фрагменти 1) горщиків, 2) мисок і тарелей, прикрашених мальованим ("описково") і штампованим орнаментом, різнокольоровою поливою, фляндруванням, лоцінням, димленням, рубчастими боками і краями; 3) глеків з хвилястими зрізами-защипами по краю вінчика, 4) кувал і 5) покришок, 6) пічних коробчастих кахлів, 7) гральні фішки ("буці") округлої та прямокутної форми, 8) фрагменти глиняних козацьких люльок, 8) інструменти гончара (керамічне лоцило і керамічний "олівець"(1)), 10) фрагмент свистульки (4), коник-свистулька та ін.

Щодо кахлів, то знайдені на поселенні Леськи-Мис їх фрагменти належать коробчастим лицевим кахлям і поділяються на 2 основні групи – з геометричним орнаментом та з рослинним орнаментом. Крім того, відомо кілька дрібних фрагментів, очевидно, з фігурною орнаментикою (люди, звірі), але через їх нечисленність та невеликі розміри ще рано виділяти їх, як і рослинно-геометричні (змішані), в окрему групу. Кілька кахлів з рослинним орнаментом вкриті зеленою поливою.

Фрагменти кахлів з геометричним орнаментом складають майже половину колекції кахлів з пам'ятки (113 фрагментів щонайменше 73 кахлів). Панівним мотивом орнаментативної схеми переважної більшості цих кахлів (96 фрагментів 18 різновидів) була "решітка" (сігчастий рельєфний орнамент), сітка якої діагонально ділила площу квадратної чи прямокутної пластини кахлі на квадратні чи ромбоподібні чарунки, котрі містили додаткові орнаментальні елементи (зірки, "горошини", "напівгорошини", хрести, квадрати, ромби, кола та ін.) у різних комбінаціях. Часто з метою урізноманітнення орнаменту ускладнювалися і сама сітка "решітки": найчастіше її лінії ускладнювалися їх подвоєнням і потроєнням, перетворенням у широкі смуги, появою на них центральної рельєфної осі, ускладненням ліній тонкими глицеподібними або масивними

трикутними зубцями, різноманітним ускладненням дрібними деталями місць перехрестя ліній сітки та ін. Найпоширенішими різновидами решітчастого орнаменту з поселення Леськи-Мис були: 1) решітки із зірками – 35 фр., 2) решітки із “горошинами” – 18 фр., 3) решітки з хрестами – 13 фр., 4) решітки із зубчастими зірками – 4 фр., 5) решітки із малими зірками – 3 фр., 6) “Килим” (решітка з квадратами) – 1 фр., 7) ще 22 дрібних фрагменти (тому незрозумілих) 12 різновидів решіток.

Серед інших мотивів орнаментативної варто згадати “хрестаті кахлі” – 2 фр., “зигзаги” – 1 фр., та ще 14 дрібних різнорідних фрагментів кахлів з неясними мотивами орнаментативної.

Товщина лицевої пластини кахлів – в межах 5-10мм. Рельєф одних кахлів чіткий і високий (до 4-5мм), поверхні гладенькі і акуратні (як правило, ці кахлі мають складніший орнамент і бортик по краю); інші кахлі мають низький рельєф (1-2мм), затерту поверхню, іноді сліди згладжування (?) вітцем на лицевій поверхні, найчастіше їх орнамент дуже простий, виконаний досить небало, виступаючий бортик по краю пластини відсутній. Іноді також трапляються подібні за орнаментом фрагменти, але з різним рельєфом і ступенем затертості: або ж це кахлі, виготовлені в одній формі на різних стадіях її зношеності, або ж, як це видно у деяких випадках, сліди зношеності видно на самій кахлі, що може свідчити про її тривале використання. Про тривалу експлуатацію кахельних печей на даному поселенні можуть свідчити і сліди поблики на деяких з кахлів, і це незважаючи на кілька десятиків років розмиву пам'ятки водами водосховища.

Колір глиняного тіста кахлів з геометричним орнаментом різноманітний: світло-жовтий, жовто-коричневий, сіруватий, темно-сірий, синювато-сірий, цегляно червоний, червоно-бурий та темно-коричневий.

Усі вищепераховані мотиви орнаментативної кахлів з Леськи-Миса добре відомі за етнографічними паралелями і аналогіями, засвідченими для території Середньої Наддніпрянщини і у XIX-XXст. (2).

Датувати леськівські кахлі, як і весь речовий комплекс поселення, можна, передусім, на основі аналізу нумізматичного та керамічного матеріалу. За даними В.І.Гуглі та Ю.Ю.Ляпка, монети з поселення характерні для грошового обігу України XVII-XVIII ст. (1). Вони вважають, що більшість досліджених ними кахлів може бути віднесена до XVIIIст., деякі до XVIIст., у той час як виявлені ними підківки до чобіт із трьома виступами-шипками характерні для XVIIст. (1), так як і ножі черенкового та накладного типів, аналоги яких були виявлені на полі Берестецької битви (3). Керамічний посуд, мальований і штампований, подібний до леськівського, відомий з м.Умані і датується О.П.Діденко XVI-XVIIст., а також з козацького цвинтаря XVIIIст. у Чигирині з розкопок П.А.Горішнього (4).

На думку В.І.Гуглі асортимент знахідок з поселення Леськи-Мис може бути характерним для місця тривалого перебування військового загону або залоги, яке існувало протягом XVII-XVIIIст. і було знищене внаслідок військових дій. Висновок цікавий, але він має бути підтверджений аналізом більш обширного матеріалу, ніж мав у своєму розпорядженні вказаний автор.

1. Гугля В., Ляшко Ю. Пізнiosередньовічні знахідки коло с.Червона Слобода Черкаського району // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Вип.10. – Київ-Луганськ, Шлях, 2001. – С.66-68.
2. Пошивайло О. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина). – Опішне, Українське народознавство, 1993. – 236с.
3. Свешніков І.К. Битва під Берестечком. – Львів, Слово, 1993. – 302с.
4. Сиволап Л.Г. Пізнiosередньовічне поселення біля с.Леськи Черкаського району // V Міжнародна археологічна конференція студентів та молодих вчених: Наукові матеріали. – Київ, ВПЦ “Київський університет”, 1997. – С.301-303.
5. Телегін Д.Я., Титова О.М. Десять років діяльності Центру “Часи козацькі” // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – Вип.10. – Київ-Луганськ, Шлях, 2001. – С.3-9.

